ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Даний розділ містить матеріали етнографічної практики, яку 2023 року проходили студенти Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін НУЧК. Відповідальність за оформлення матеріалів та наявність необхідних етичних дозволів при проведенні дослідження несуть автори та їх наукові керівники.

Дорохіна Тамара, Токарєв Сергій

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНІГІВЩИНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ. МАТЕРІАЛИ ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ 2023 Р.

Студенти другого курсу спеціальності 032 «Історія та археологія», які навчаються в Навчально-науковому інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка, щорічно проходять етнографічну практику. Займаючись польовими етнографічними дослідженнями, вони використовують методику усного опитування респондентів. Усні свідчення, які були отримані від населення Чернігівщини, присвячені особливостям культури нашого регіону – звичаям та традиціям, господарській діяльності, календарно-обрядовим святам, народній кухні тощо. Зібраний матеріал студенти регулярно презентують на звітних конференціях з етнографічної практики, готують презентації та випуски стінівок, беруть участь у наукових конференціях молодих учених та студентів інституту, друкують статті у збірнику студентських наукових праць «Juvenia studia».

Російська агресія внесла суттєві корективи у програму проведення етнографічної практики. До вибору напряму дослідження у 2022 р. долучився завідувач відділу воєнно-історичних досліджень Інституту історії України НАН України доктор історичних наук, професор О.Є. Лисенко, який запропонував присвятити польові етнографічні дослідження проблемам сьогодення, а саме збору інформації про життя населення Чернігівщини в умовах воєнного стану. Дирекція Інституту разом із керівниками практики обрали наступну тему усноісторичних досліджень: «Повсякденне життя населення Чернігівщини в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р.». Підготовку до етнографічної експедиції розпочали заздалегідь: визначали населені пункти, де буде проводитися опитування респондентів, розробили два види опитувальників для мешканців населених пунктів – для тих, які перебували під тимчасовою окупацією ворога, та для тих, хто не перебував під окупацією. Особлива увага була спрямована на вивчення емоційно-психологічного стану людини та особливостей її поведінки в складних умовах, реагуванню на вжиті окупантами заходи, дезінформацію, оцінку діяльності місцевої влади у перші місяці війни тощо. Близько десяти останніх питань Опитувальника допомагають визначити зміни усталених поглядів людей на колишні «братні народи», релігію, ціннісні орієнтири загалом.

Відповідно до Наказу ректора НУЧК імені Т. Г. Шевченка № 297-п від 01.06.2023 р. етнографічна практика відбувалася за місцем проживання студентів. Згідно Наказу, практика мала тривати з 16.06.2023 р. по 30.06.2023 р. Всього згідно наказу на практику були направлені 19 студентів, як денного навчання, так і заочного відділення, котрі проводили дослідження за місцем проживання. Як і в попередньому польовому етнографічному сезоні, були визначені пріоритетні для вивчення регіони Чернігівської області, на які була спрямована основна увага дослідників. Відтак у 2023 р. основні дослідження відбувалися у Седнівській та Тупичівській територіальних громадах Чернігівського району, котрі зазнали тимчасової російської окупації в 2022 р. Студент 32 групи Сергій Макаренко, який проживає за кордоном, опитував українців, які виїхали на тимчасове проживання в інші країни.

Програма етнографічної практики 2022–2023 н.р. передбачала подальше продовження і поглиблення усноісторичного дослідження попередньо обраної теми: «Повсякденне життя населення Чернігівщина в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року». До двох видів опитувальників було додано третій – для тимчасово переміщених громадян, які опинилися в інших регіонах України чи за кордоном.

На установчій конференції студенти, окрім ознайомлення з технікою безпеки, особливостями поведінки в умовах воєнного стану, під час оголошення повітряної тривоги тощо, отримали рекомендації щодо спілкування з мешканцями населених пунктів. У якості методичної допомоги були використані матеріали, розміщені на сайтах Національного університету «Острозька академія» – «Психологічний фронт: про підтримку студентів під час війни розповіла Оксана Матласевич», Інституту модернізації змісту освіти – «Психологічна підтримка в умовах війни», Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди – «Новини кафедри психології», Національного університету «Львівська політехніка» – «Ми ніколи не працювали в стані війни, однак зараз наш організм і до таких умов пристосовується» та ін. Уважність, коректність, терпіння, повага та доброзичливість визначалися як основні поведінкові підходи студентів у роботі з респондентами.

Також під час вступного інструктажу було приділено увагу особливостям фіксації усноісторичних свідчень та дотриманню норм академічної доброчесності. Зокрема, при заповненні анкет, котрі є основним документом, що засвідчує проведення усноісторичного дослідження, ретельно зазначалися паспортні дані респондентів, а також згода на фіксацію й обробку свідчень, використання їх у наукових цілях. Як показує практика, респонденти не мали принципових заперечень щодо використання їх свідчень із науковою метою.

Відтак усноісторичні дослідження, проведені під час літньої етнографічної практики 2023 р., охопили населені пункти Батуринської, Бахмацької, Ічнянської, Козелецької, Коропської, Корюківської, Малодівицької, Менської, Михайло-Коцюбинської, Любецької, Новобілоуської, Новгород-Сіверської, Ріпкинської, Остерської, Седнівської, Тупичівской, Холминської територіальних громад та м. Чернігова. Також студент, який тимчасово перебуває за кордоном, отримав свідчення емігрантів з України, які проживають у Польщі, Чехії та Данії. Крім того, студенти-чернігівці також працювали з респондентами, які вже повернулися в Україну. Всього під час літньої етнографічної практики 2023 р. було опитано близько 300 респондентів.

Зібрана під час етнографічної практики інформація викликає неабиякий інтерес, презентується на різного рівня наукових форумах, у ЗМІ. Протягом 2022–2024 рр. матеріали усноісторичних досліджень були представлені на круглих столах, які проходили у с. Тупичеві «Тупичівська територіальна громада: повсякденне життя під час російської агресії 2022 року за матеріалами усної історії» (26 січня 2023 р.); у с. Новому Білоусі «Об'єднані територіальні громади Чернігівщини в умовах російської вій-

ськової агресії 2022 року за матеріалами усноісторичних досліджень» (4 травня 2023 р.); у с-щі Седневі «Седнівська територіальна громада: повсякденне життя під час російської агресії 2022–2023 рр. за матеріалами усної історії» (7 грудня 2023 р.); у м. Чернігові «Війна, наука та емоції: (не)нові концепції і підходи» (21–22 лютого 2023 р.), який проводили Управління культури і туризму Чернігівської міської ради, ГО «Центр прикладної антропології», на XII Міжнародних і XXIX Всеукраїнських педагогічних читаннях «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя» (30 вересня 2022 р.); Науково-практичній конференції «Військові конфлікти у Європі XX – початку XXI ст.» (26 травня 2023 р), за участі Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка, Українського історичного товариства м. Будапешта, Дому Українських Традицій в Будапешті, Чернігівської обласної організації Національної спілки краєзнавців України; VI Міжнародній науковій конференції «Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації» на базі Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин СумДПУ імені А. С. Макаренка (8–9 грудня 2023 р.); під час проведення Міжнародного воркшопу «Війна, наука та емоції: (не)проговорене», організованого Управлінням культури та туризму Чернігівської міської ради, Чернігівським науково-дослідний центром антропології війни, Українською асоціацією усної історії (21–22 лютого 2024 р.).

Наукова публікація «Мікроісторія війни: 36 діб окупації с. Тупичів на Чернігівщині», виконана на матеріалах усноісторичних досліджень, була опублікована в № 4 Українського історичного журналу за 2023 р. Адаптований варіант статті «Під ворожим контролем: 36 днів тимчасової окупації села Тупичів» побачив світ у науковому фаховому виданні «Україна модерна: міжнародний інтелектуальний часопис» 26.09.2023. У № 1 фахового наукового видання «Сіверянський літопис» за 2024 р. була видана стаття «Чернігівський хлібокомбінат № 2: історія та сучасність», в якій значна увага була приділена функціонуванню підприємства в умовах війни. Крім того, підсумки етнографічної практики друкуються у збірниках матеріалів, виданих за підсумками проведених наукових конференцій.

Пропоновані наукові публікації студентів є адаптованими для оприлюднення в наукових виданнях звітами про проходження етнографічної практики 2023 р. Вони були виголошені під час проведення підсумкової конференції з етнографічної практики «Усна історія сьогодення: Чернігівщина в умовах російської військової агресії 2022 року за матеріалами усноісторичних досліджень». Всі цитовані в публікаціях витяги зі свідчень респондентів подані в лапках зі збереженням усіх фонетичних та стилістичних особливостей мовлення.

Керівники практики

Гладченко Єлизавета

ВЗАЄМОДОПОМОГА ТА ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ У СМТ. ХОЛМИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ 2022 - 2023 РР.

У статті висвітлені волонтерський рух та взаємодопомога місцевого населення у смт. Холми (Холминська ОТГ) від початку повномасштабного російського вторгнення 2022-го року. При підготовці публікації використано дані, отримані під час проходження студентської польової етнографічної практики 2023-го року. У підсумку висвітлено, яким чином відбувалося розгортання